

osvrti

Vodič za dobru recenzentsku praksu

Pehr H. Enckell

Oikos editorial office, Department of Ecology, Lund university, Ecology Building, SE-223 62 Lund, Sweden, oikos@ekol.lu.se

Sustav recenziranja pristiglih članaka u znanstveni časopis konstruiran je da bi bio pomoć uredniku. U časopisima šireg spektra urednik i uredničko vijeće često nisu toliko stručni da bi pokrili sve teme koje se u njemu objavljuju. Recenzenti zato pomažu uredniku da bi procijenio znanstvenu prihvatljivost, originalnost itd. pristiglog rukopisa. Ipak, urednik donosi krajnju odluku o prihvaćanju, reviziji ili odbijanju rukopisa. U puno slučajeva to je odluka politike koju vodi časopis: urednik može procijeniti da, iako je podneseni rukopis kakvoćom dobar, tema o kojoj se u njemu govori ne spada u profil časopisa. Kada urednik u takvim slučajevima odbije rukopis, treba naglasiti da je takva odluka dobra i za autora i za časopis: autor će imati veći utjecaj na, vjerojatno, više specijalizirano čitateljstvo negdje drugdje, a časopis će održati svoj ustanovljeni znanstveni profil.

Prvi korak u procesu recenziranja je, naravno, standardna procedura označavanja članka, davanje referentnog broja rukopisu i slanje autoru potvrde o primitku. Zadržati trag napredovanja rukopisa kroz recenziranje i reviziju svakako je bitno.

Drugi bi korak trebao biti uredničko čitanje rukopisa. Već u toj fazi može biti uredniku ili uredničkom odboru očigledno da tema nije prikladna ili da kakvoća studije nije prihvatljiva. Pristojno odbijanje, zajedno sa sugestijom koje bi druge časopise autor mogao uzeti u obzir, (npr., za studiju uskog sadržaja neki specijalizirani časopis; za regionalnu studiju iz biologije ili zemljopisa regionalni časopis) uštedjet će vrijeme i rad autoru, urednicima i recenzentima.

Časopisi mogu izabrati između procjenjivanja pristiglih rukopisa od strane (povećanog) uredničkog odbora ili od strane vanjskih recenzentata. To je stvar prosudbe i onog što pokriva časopis. Specijalizirani časopisi s uskim tematskim područjem pokrivanja mogu se zadovoljiti prosuđivanjem uredničkog odbora; opasnost u takvom slučaju može ležati, svakako, u sve većem zatvaranju. Idealno, časopisi sa širokim spektrom pokrivanja trebali bi se oslanjati na ekstenzivan popis vanjskih recenzentata.

Za takav će popis od pomoći biti vođenje detaljne baze podataka recenzentata i njihovih specijalnosti. Također je važno da urednik zna koliko je u skoro vrijeme opteretio recenzente rukopisima. Baza podataka zato mora uključivati posebne kompetencije recenzentata, koliko puta i kada je svakome poslat rukopis na prosudbu, posebne opaske o studijskim dopustima ili obavezama koje sprečavaju recenzente, uredničke poslove u drugim časopisima itd. Ponekad će recenzente trebati unaprijed pitati hoće li biti u mogućnosti pročitati rukopis.

Recenzentima se mora poslati standardni obrazac za recenziranje i podsjetnik za svaki rukopis; oni bi trebali sadržavati točke koje pomažu uredniku u njegovim prosudbama rukopisa odnosno studija. Ukoliko politika časopisa dopušta, trebalo bi dati i komentare koji su i širi od standardne forme.

Važna stavka je da li urednici ili urednički odbori trebaju zamoliti recenzente da budu anonimni ili ne. To je stvar uređivačke politike. Može se ipak reći da sve veći broj časopisa ohrabruje recenzente u potpisivanju njihovih izvješća; puno je iskrenije potpisati kritiku ukoliko je negativna. Ukoliko se postavi pitanje anonimnosti bilo autorovog bilo recenzentovog imena, urednik odnosno uredničko vijeće moraju biti vrlo oprezni. Skrivanje može biti vrlo teško, te slučajevi sukoba interesa, na primjer, mogu ostati neotkriveni.

Treba li recenzentima istog rukopisa međusobno poslati njihova izvješća? To je ponekad stvar politike časopisa, ali najčešće je stvar raspoloživog vremena urednika.

Urednik ili urednički odbor moraju donijeti odluku o tome da li prihvaćati prizive ili ne. Preferira se da se takva odluka tada i objavi u časopisu. Općenito se može reći da je otvorenost imperativ znanstvenog napretka. Niti jedan časopis ne bi trebao odbijati tiskati ispravke ili povlačenja.

Točke koje slijede prikazuju savjete koje urednik može dati recenzentu kada ga zamoli za recenziranje. Urednik ili urednički odbor mogu promijeniti ove savjete; mogu postojati i druge ideje, ali glavne točke treba zadržati.

Savjeti za recenzente

1. Zamoljeni ste (kao potencijalni recenzent) od kolege (istog ranga /peer/, urednika) da komentirate neku studiju i njeno izlaganje koju je izveo i napisao drugi kolega (također istog ranga /peer/, autor). Ono što radite je recenziranje (engl. *peer review* /dakle, jedan kolega prema drugom kolegi/). Vi niste sudac; Vi i urednik ste čuvari publikacije i etičkih standarda – ali Vi niste policajac.

2. Postoje li razlozi zašto ne biste trebali napisati recenziju? Imate li nekih predrasuda ili ste kompromitirani na neki način i tako niste potpuno objektivni? Jeste li već recenzirali dotični rukopis za neki drugi časopis i možda savjetovali njegovo neobjavlivanje? U tom slučaju, rukopis bi trebao recenzirati netko drugi da bi se osigurala objektivnost. Imate li vremena za recenziju rukopisa? Ukoliko ne, vratite ga odmah i predložite drugog recenzenta; kao drugu mogućnost, upitajte urednika da li možete prosljediti rukopis nekom od svojih kolega.

3. Recenzija je u principu povjerljiva – to je korespondencija između Vas i urednika. Ukoliko izdavačka politika časopisa dopušta, možete se odreći anonimnosti. To se preporučuje od strane mnogih časopisa i – pogotovo ako je vaša recenzija negativna – puno je časnije dati svoje ime. Napredak znanosti ne leži u anonimnosti: dijalog je bolji način. Ukoliko započinjete diskusiju s autorom, urednik bi trebao znati za to.

4. Princip povjerljivosti također implicira da ne biste smjeli ni na koji način iskoristiti materijale za vlastite potrebe.
5. Odlučite za koje dijelove studije možete dati kompetentni komentar te se držite toga. Objasnite razloge uredniku. Ne govori-te ništa o onim aspektima koje ne možete ocijeniti.
6. Tretirajte rukopis kao da je napisan kao prvi pokušaj Vašeg glavnog učenika ili Vašeg suradnika; tada je lako ne biti antagonističan, sarkastičan, ironičan ili zajedljiv – umjesto toga budite prijateljski. Urednici ne vole "zločestoće". Sugerirajte druge mogućnosti umjesto ismijavanja. Nastojte uvijek biti fer i konstruktivni – izbjegavajte biti negativni i destruktivni. Budite otvoreni prema autorima koji rade s drugim metodama ili koji slijede druge paradigme od onih koje biste sami izabrali. Vi ste zamoljeni da uzmete ulogu mogućeg nepostojećeg mentora – da pomognete autoru, da pokušate izoštriti argument, analizu, interpretaciju i sintezu. Ukoliko je studija problematična, koje su moguće pozitivne vrijednosti? Ukažite na dobre ideje i pokušajte pomoći autoru da njih elaborira u daljnjem radu. Zapamtite da recenzija, ukoliko ste isključivo negativni, može biti slabo primljena te da rezultati studije mogu zauvijek biti zakopani na dno ladice stola. Ukoliko se to dogodi, recenzija nije uspjela. Jedna ili dvije pogrešne rečenice mogu diskreditirati cijelu recenziju u očima autora (i urednika).
7. Pokušajte ne dopustiti da moguće slabije autorovo vladanje hrvatskim odnosno engleskim jezikom utječe na Vaš dojam o samoj kvaliteti studije. Ovo je važna stvar – jezik može utjecati na Vašu prosudbu o rukopisu puno više nego što mislite. Velikom dijelu svjetskih znanstvenika npr. engleski je drugi (ili treći) jezik. Zbog toga može biti da se njihova poruka shvati s teškoćom. Što je još gore, njihov odgovor na Vašu kritiku može biti još teže razumljiv i to zbog toga što su možda dobili jezičnu pomoć u vezi s rukopisom, ali možda ne i u vezi s Vašim pismom s odgovorom. Ukoliko niste osjetljivi na ovu točku, mogli biste proširiti pukotinu koja već postoji u znanstvenoj komunikaciji. Također, filozofija znanstvene prezentacije može biti različita od Vaše. Zapamtite da su autori kojima je engleski drugi jezik pripremljeni zastupati svoj znanstveni slučaj, ali nisu pripremljeni, i katkada im nedostaje rječnik, zastupati i braniti svoj slučaj na sudu. Sjetite se i toga da se jezik i način prezentacije može kasnije poboljšati u uredničkom i izdavačkom procesu.*
8. Budite svjesni da je recenziranje (*peer review*) rijetko kada »fer« proces. Jedan od Vaših ciljeva jest učiniti ga da bude više »fer«. Ne biste trebali precjenjivati rukopise iz Vašeg vlastitog područja stručnosti niti podcjenjivati rukopise iz drugih područja. Nikada nemojte autoru reći da je trebao napraviti studiju na onaj način kakav biste Vi izabrali. Ali ponekad, ukoliko je situacija takva da se to može utvrditi, autoru se može pomoći kazujući mu kako je treba napraviti.
9. Učinkoviti recenzenti mogu Vam zapravo pomoći u Vašem vlastitom radu tako da možete s istim kritičkim okom procijeniti ono što pišete.
10. Nemojte pretpostaviti da autori skrivaju izvore neugodnosti ili da skrivaju veće pogreške iza dimne zavjese riječi i statistike. Posebnu pažnju treba pridati negativnim rezultatima – da li su vrijedni objavljivanja sami po sebi ili su uzrokovani krivim metodama i teorijama?
11. Sjetite se da autor često poznaje temu (barem malo) bolje od Vas. Imajte poštovanje, budite čak i skromni, u vašoj recenziji. Dopustite male i jednostavne pogreške (sve se studije mogu kritizirati zbog toga). Kako to da Vi, koji možete tako lako pronaći pogreške i netočnosti u studijama drugih ljudi, ne vidite pogreške u vlastitima? Kažite radije "nisam sasvim upoznat s temom", umjesto da, kako biste prikri-li nepoznavanje teme, kažete "vrlo je malo vjerojatno da sustav može raditi na opisani način". Nijedna studija nije idealna. Vrlo često postoje ograničenja za studije – nemojte sugerirati da bi "autor trebao ponoviti mjerenja u tijeku još najmanje godine dana kod Point Barrowa na Aljasci" (ili npr. u središnjoj Africi). Kako bilo da bilo, autor i Vi ste vjerojatno stručnjaci unutar područja, dok urednik često to nije – zato pomozite uredniku u donošenju potrebne odluke.
12. Ukoliko sugerirate uredniku da ne prihvati rukopis, pokušajte sugerirati drugi časopis čije čitateljstvo može biti sklonije (specijalizirani časopis, možda, ili lokalni). Umjesto toga možete sugerirati da autor stavi rezultate u drugačiji kontekst koji može biti prikladniji časopisu kojem je rad najprije poslan.
13. Ne provjeravajte da li je svaka referencija (citat) uključena u popis literature. Preciznost autora u tome notorno je niska, a posao je mukotrpan i vjerojatno nije učinkovit (to je u stvari posao tehničkog urednika). Svi popisi literature uključuju pogreške. Vi biste mogli ukazati na to da udžbenici i literatura na lokalnim jezicima ne bi trebali biti dopušteni (ukoliko je to praksa časopisa). No, ukoliko je ključna referencija ispuštena ili je citat vrlo loš, na to se svakako treba upozoriti.
14. Opći i "raščiščavajući" sudovi trebaju se izbjegavati ("rukopis bi trebao biti skraććen", "ovaj rukopis bi trebao biti prihvaćen", "odbijanje se preporučuje"). Budite specifični i dajte razloge za svoje mišljenje.
15. Neka Vam recenzija bude kratka. Ne činite digresije. Odgovorite brzo (kakav odgovor Vi sami očekujete?). Pročitajte recenziju u cijelosti prije nego je pošaljete uredniku.
16. Ukoliko je nužno, mogli biste uredniku sugerirati kako se recenzentski postupak može unaprijediti. Jesu li upute za recenzente dovoljne? Mogli biste predložiti uredniku da se detalji recenzentske prakse časopisa objave s vremena na vrijeme. Važno je da urednici budu sposobni uvjeriti autore da je proveden najpravedniji recenzentski postupak, a isto bi tako urednici trebali obznaniti i pogrešne odluke.
17. Sjetite se da urednici često izabiru recenzente prema svojem vlastitom iskustvu. Znanstvena zajednica u vašem području može biti velika, ali je broj ljudi izabranih za recenzente puno manji. To stavlja veliku odgovornost na Vas kao recenzenta. Ukoliko ste i Vi čest autor u časopisu, Vaše recenzije mogu imati velik utjecaj na urednika.

*Isto vrijedi i za hrvatski jezik kojega njeguje naš časopis, osobito imenje i nazivlje.